

IN MEMORIAM
LA ANIVERSAREA A 75 DE ANI DE LA NAȘTERE A PROFESORULUI RITA KLEIMAN
(1947–2008)



Rita Kleiman (născută Kleitman) s-a născut la Chișinău, pe 25 septembrie 1947, într-o familie obișnuită de evrei, a lui Iankel și Țilea Kleitman. În 1964 a absolvit școala cu medalie de aur, iar în 1970 – facultatea de filologie a Universității de Stat din Chișinău. Din 1971 și până a trecut în neființă, ea a îmbinat activitatea la Academia de Științe (la Biblioteca Științifică Centrală, unde a creat de la zero un departament de cărți rare, Institutul de Limbă și Literatură, Institutul de Cercetări Interetnice, Institutul Patrimoniului Cultural), cu predarea la universitățile din Chișinău (Universitatea de Stat, Institutul Pedagogic „Ion Creangă”, Universitatea Slavonă). În 1983, a susținut teza de doctorat «Сквозные мотивы творчества Достоевского в контексте литературных связей» la Kiev, la Institutul de Literatură al Academiei de Științe a Ucrainei, iar în 1999, a susținut teza de doctor habilitat «Художественные константы Достоевского в контексте исторической поэтики» la Sankt Petersburg, la Institutul de Literatură Rusă al Academiei de Științe a Rusiei (Пушкинский дом).

Moștenirea științifică a Ritei Kleiman, a celor aproape 40 de ani de muncă, include lucrări despre teoria și istoria literaturii; în dostoevskologie, ea, care a fost printre fondatorii Societății Internaționale Dostoevski (International Dostoevsky Society), este încă considerată unul dintre maștrii recunoscuți, dostoevskologi de talie mondială.

Plus la asta, a dedicat mulți ani etnologiei evreiești, studiului istoriei și culturii evreilor din Moldova.

În ultimii ani, Kleiman a lucrat în cadrul secției de istorie și cultură a evreilor la Institutul de Cercetări Interetnice din Chișinău (ulterior grupul de etnologie a evreilor de la Institutul Patrimoniului Cultural). Însă, contribuția ei la studiile iudaice

mondiale este mult mai semnificativă decât doar publicațiile din ultimii ani.

„Tema evreiască” apărea constant în creația ei. Nu fără motiv, imaginea *Gulf Stream*-ului lui Gherșenzon îi era atât de aproape – fluxul de culturi uneori iese la suprafață, uneori coboară spre adâncuri, dar niciodată nu se întrerupe.

Decenii la rând, implicată profund și serios în opera lui Dostoievski, ea a descoperit și o componentă evreiască a operei sale. Printre motivele și constantele transversale ale poeziei lui Dostoievski, tema evreiască – faimosul „antisemitism al lui Dostoievski” nu putea să nu-i atragă atenția. Câțiva ani de cercetare și analiză minuțioasă a conținutului, i-au permis să risipească argumentat acest mit: de fapt, ceea ce defaimatorii evreilor, pe de o parte, și cei ai lui Dostoievski, pe de altă parte, au considerat și tratat drept iudeofobie, surprinzător, era un amestec al mizantropiei sale bolnăvicioase cu o iudeofilie pătimașă.

Un alt exemplu inedit. Timp de mulți ani, Kleiman a studiat amănunțit viața și opera lui Paisie Velicicovschi (pentru unul dintre articolele de generalizare, vezi: Kleiman 2012). În epoca sovietică, în anii '70–'80, ea a fost cea care a reamintit numele acestui colos al istoriei și culturii moldovenești, abia în 1988 canonizat ca Sfântul Cuvios Paisie al Moldovei. Pentru Sf. Paisie, tema evreiască, care nu este evidentă pentru hagiografia ortodoxă, a avut o mare importanță. Străbunicul matern al Sf. Paisie a fost evreu creștinat, și pentru Velicicovschi însuși, acesta a fost un fapt important al biografiei sale spirituale. Sf. Paisie întotdeauna a simțit implicat că iudaismul, care a fost abandonat nici măcar de el, ci de strămoșii săi cu trei generații înaintea lui, nu-i este străin; iar Rita Kleiman, în ultimii săi ani de viață, a găsit o oarecare legătură între isihasmul Sf. Paisie și tradiția iudaică... din păcate, prea târziu și la nivelul raționamentului oral, care nu a mai reușit să prindă conturul unui text.

În general, revenirea din neant i-a fost caracteristică Ritei Kleiman. Astfel a readus din uitare numele unui alt titan, – Mihail Gherșenzon. Filosof, filolog, istoric, pușkinist, una dintre figurile centrale ale Epocii de Argint și, nu în ultimul rând, scriitor religios inedit, Gherșenzon poate servi drept exemplu al „rigidității” biblice a poporului său: el nu s-a înșelat niciodată pe el însuși, nici

de dragul carierei, dragostei, sau confortului... Și, inexplicabil, era foarte apropiat Ritei Kleiman. „...Un simț izbitor de profund al implicării personale în civilizația mondială, un sentiment de responsabilitate personală, individuală pentru soarta culturii” (Kleiman 2003: 439), – scria Kleiman despre Gherșenzon, dar se subînțelege că ea scria și despre sine. Continuăm citatul: „Gherșenzon, parcă, a adunat în sine durerea universală a poporului evreu cu acea a intelectualității ruse, despre care vorbea Dostoievski în discursul său despre Pușkin” – și asta, desigur, este, de asemenea, despre sine. Era talentul ei să îmbine individualitatea cu tipicul, naționalul cu universalul. Gherșenzon pentru Kleiman este atât un original ilustrat al iubitelor sale Chișinău, cât și un mare pușkinist și, în același timp, un teoretician de nivelul lui Lotman și Bahtin.

În general, la fel cum orice punct din spațiul euclidian este descris de trei coordonate carteziane, așa orice punct din moștenirea științifică a Ritei Kleiman există spațial și este privit stereoscopic. Dacă este vorba despre Alexandr Goldman, atunci – în fundamentarea conceptului teoretic profund al „textului chișinăuian”; dacă e despre Iacov Tihman – atunci în comratie cu Șolom Aleihem și Iosif Utkin; dacă e Dovid Knut, atunci ca exemplu (citez) „interacțiunea unui număr de componente ale unui cod cultural comun, care formează un singur spațiu rezonant, care poate fi desemnat convențional drept «Russian-Jewish Paris»”.

Sau, de exemplu, atunci când pregătea un comunicat pentru o conferință dedicată operei lui Dostoievski în Japonia, ea nu numai că compara poetica acestuia cu cultura tradițională japoneză și estetica lui Eisenstein (care, apropo, are rădăcini evreiești, lucru important în acest context), dar folosea și filozofia evreiască a lui Martin Buber.

În acest spațiu, s-a găsit loc și pentru Ihil Șraibman, Janusz Korczak sau Iosif Brodsky: ea a fost probabil prima care s-a gândit să caute – și să găsească! – motive evreiești în opera sa.

Și deja post-mortem, în 2010, a fost publicată o carte, care, de fapt, a adunat sub o singură copertă câteva (nicidecum toate) materialele despre istoria și cultura evreiască scrise de Rita Kleiman în ultimii săi ani (Kleiman, Shihova 2010).

Rita Kleiman nu s-a sfiit de tema evreiască nici în opera sa artistică, căreia, doar din modestie, nu i-a acordat o atenție demnă. Piesa ei „Мышкин и Моисей” (Kleiman 2007), publicată la Sankt Petersburg, dezvoltă aceeași idee despre unitatea întregii culturi mondiale: rusă, europeană, evreiască... De fapt, aceasta este o lucrare

experimentală, în ambele sensuri: inovatoare în literatură și reprezentând, în același timp, în sens literal, un experiment pus la cale de un critic literar prin intermediul literaturii. Astfel, Hlebnikov sau Krucenîh, un secol mai devreme, au experimentat cu mijloace lingvistice și stilistice.

Această piesă ar fi trebuit să deschidă o nouă pagină, fără îndoială, importantă și productivă, în opera Ritei Kleiman – dacă moartea ei prematură nu ar fi luat ani și ani de muncă fructuoasă a unuia dintre pasionații literaturii universale.

Referințe bibliografice / References

Клейман Р. Я. 2003. Возвращение Гершензона. În: М. О. Гершензон. Очерки прошлого. Кишинев: Ruxanda. / Klejman R. Ya. 2003. Vozvrashchenie Gershenzona. In: М. О. Gershenzon. Ocherki proshlogo. Kishinyov: Ruksanda.

Клейман Р. Я. 2001. Достоевский: константы поэтики. Кишинев. / Klejman R. Ya. 2001. Dostoevskij: konstanty poetiki. Kishinyov.

Клейман Р. Я. 2012. К проблеме методологического синтеза в современной этнокультурологии. Наследие Старца Молдавского Паисия Величковского на стыке межкультурных и междисциплинарных исследований. În: Достоевский и мировая культура. Альманах, № 29: Памяти Натальи Васильевны Живолуповой и Риты Яковлевны Клейман. СПб.: Серебряный век. / Klejman R. Ya. 2012. K probleme metodologicheskogo sinteza v sovremennoj etnokul'turologii. Nasledie Starca Moldavskogo Paisiya Velichkovskogo na styke mezhetnicheskikh i mezhdisciplinarnyh issledovanij. In: Dostoevskij i mirovaya kul'tura. Al'manah, no. 29: Pamyati Natal'i Vasil'evny Zhivolupovoj i Rity Yakovlevny Klejman. SPb.: Serebryanyj vek.

Клейман Р. Я. 2007. Мышкин и Моисей. СПб.: Серебряный век. / Klejman R. Ya. 2007. Myshkin i Moisej. SPb.: Serebryanyj vek.

Клейман Р. Я. 1985. Сквозные мотивы творчества Достоевского в историко-культурной перспективе. Кишинев: Штиинца. / Klejman R. Ya. 1985. Skvozyne motivy tvorcestva Dostoevskogo v istoriko-kul'turnoj perspektive. Kishinyov: Shtiinca.

Клейман Р., Шихова И. 2010. Культурное наследие евреев Молдовы. Кишинев. / Klejman R., Shihova I. 2010. Kul'turnoe nasledie evreev Moldovy. Kishinyov.